

Doc. dr Ivan Joksić,
Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu

PRIMERI IZ SUDSKE PRAKSE U STAROM SRPSKOM PRAVOSUĐU*

SAŽETAK: Razvoj krivičnog prava datira iz vremena nastanka prvih država i pravnih spomenika u kojima su kodifikovane kaznene odredbe. U Srbiji se razvoj krivičnog prava vezuje za postanak srednjovekovne srpske države i prve kodifikacije koje su pretežno predstavljale recepciju vizantijskih pravnih spomenika. Donošenje Dušanovog zakonika (1349–1354) predstavlja prekretnicu u razvoju krivičnopravne misli u Srbiji. Ovaj pravni spomenik je doživeo više prepisa čiji tekstovi nisu u celosti istovetni. Sa početkom Osmanlijskih osvajanja na Balkanu nastupa mračan period u razvoju krivičnopravne misli kod Srba. U ovom periodu dolazi do potpunog odumiranja pravne misli u Srbiji na čijoj teritoriji se primenjivalo šerijatsko pravo.

Postepeno oslobađanje Srbije od osmanlijske vlasti i počeci njenog državnog osamostaljenja usloveli su nastanak prvih pisanih pravnih spomenika (Ustava). U prvoj polovini XIX veka u Srbiji pronalazimo pisane tragove prvih sudskih postupaka koji su presuđivani aktom Knjaževske kancelarije. Na osnovu dostupnih materijala koje je autor rada prikupio tokom pisanja monografije, pod nazivom *Otkrivanje i kažnjavanje zločina u Srbiji* u koautorstvu sa prof. dr Živojinom Aleksićem, biće prikazani originalni primere presuda u Srbiji koje su donosili organi javne vlasti.

Ključne reči: pravni spomenici, krivično pravo, presuda, pravosuđe, kazna, Srbija

* Rad primljen 2. 12. 2014. godine.

UVODNA RAZMATRANJA

Izricanje i primena smrtnih i telesnih kazni u starom srpskom pravosuđu odvijala se u skladu sa duhom toga vremena. U kojoj meri je srpsko pravosuđe išlo u korak sa savremenim tendencijama, prisutnim u evropskom pravosuđu, možemo zaključiti kroz izvorno navođenje konkretnih primera iz sudske prakse. Ono što preliminarno možemo istaći odnosi se na nepotrebno iskazivanje surovosti u izvršenju pojedinih telesnih i smrtnih kazni. Ova surovost je često praćena, takođe, nepotrebним zabranama u postpenalnom periodu, žigosanjem bivših osuđenika u pogledu ostvarivanja određenih prava (zaposlenje), podozrenjem od strane policijskih vlasti itd. Svesni toga, u narednom izlaganju smo odabrali karakteristične slučajeve i primere sudskih presuda za teška krivična dela (ubistvo, krađa, blud itd.) koje su u Srbiji izricane u prvoj polovini XIX veka. Nakon izvornog notiranja sudskih presuda izloženi su komentari autora rada kojima se pojašnjava volja delioca pravde koja je bila u rukama policijsko-pravosudnog aparata.¹

Presuda za „ubijstvo u ludilu“

Pomilovanju osuđenom Jovanu Milosavljeviću prethodila je presuda na smrtnu kaznu zbog krivičnog dela ubistva. U skladu sa tim, aktom Knjaževske Kancelarije od 7. marta 1829. godine № 264. javljeno je knezu Koci Markoviću, da je oproštena smrtna kazna Jovanu Milosavljeviću iz Tumana, koji je ubio na putu Radojka Marinkovića iz Ušća, bez ikakva uzroka, jer je ispitima kod vlasti dokazano, da je on „s uma sišavši čovek“. Preporučeno je knezu „da ga tako nebrijana odvede k porodici pogibšega Radojka, i postara se pomiriti ga sa njima, i pošto ga pomiri, da ga obrije i pošlje njegovoj kući“.

Navedeni slučaj pomilovanja osuđenog od strane državnih vlasti predstavlja primer primene opšteg instituta neuračunljivosti iz krivičnog prava. Ipak, prema našem mišljenju, sporan je način utvrđivanja neuračunljivosti. Pored toga, pomirenje obe strane (učinioca i porodice žrtve) predstavlja buduću neizvesnu okolnost kojoj ima mesta kod izvršenja nekog iz grupe imovinskih krivičnih dela gde se eventualno pomirenjem šteta nadoknađuje. U slučaju ubistva, pomirenje je primenjivano zbog sprečavanja krvne osvete potomaka i bliških srodnika žrtve prema osuđenom ili njemu bliskim srodnicima.

¹ Izložene presude su izvorno notirane, potpuno u duhu vremena i prostora u kome su postupci bili vođeni. Izvor: Ž. Aleksić, I. Joksić, *Otkrivanje i kažnjavanje zločina u Srbiji*, Glosarijum, Beograd, 2013.

Presuda za „slučajno ubijstvo“

Činjenični opis presude, koju izriče Sud narodni, odnosi se na događaj sa početka XIX veka koji se odigrao u nahiji Leskovačkoj. Godine 1815, izvesna devojka po imenu Stanka zavoli Randela Ljubenića iz Bunuše iz nahije Leskovačke koji, uprkos njenoj ljubavi upućenoj njemu, isprosi drugu devojku. Mati Stankova je od tog momenta odbijala Stanku od svoje kuće, ali ona, uprkos protivljenju nesuđene svekrve, baci oko na Randelovog brata Zdravka, mlado i jedro momče od 15 godina, i uspe da ga zavede. S obzirom da su duže vremena provodili ljubav, pođu tajno u Leskovac da od turskog suda zatraže dozvolu za venčanje. Tom prilikom, Zdravko je bio naoružan puškom Stankinog brata. Na putu ih sretnu susedka Mladena sa još jednom devojkom, te počnu Stanku odvrćati i otimati od Zdravka, i najzad ga „svale“. Stanka je branila Zdravka, i u tome se govrdžljanju puška slučajno okine, i ubije Stanku. Zdravko od straha prebegne u Srbiju, bude godinu dana u službi kod alaj-bega u Beogradu, kod Cincibaše..., zatim dođe u Čačak i Karanovac (današnje Kraljevo), i naposletku dođe u Kragujevac, gde ga posle mnogo godina pozna i optuži brat poginule devojke Mladen Pešić.

Presuda Narodnog suda № 11. doneta 8. avgusta 1830. godine glasi: „Smatrajući, dakle, Sud Narodni, važnost prestupljenija ubijce Zdravka Ljubenića koji ne priznaje da je Stanku hotjenijem ubio, koju nepriznatelost po nečemu potkrepljava i sam Mladen Pešić, pogibše Stanke brat, koji pokazuje da se izvjestno doznati nije moglo, jest-li hotjenijem ubio ili ne, i da su neki od seljaka govorili da je se puška sama okinula, kako što i sam prestupnik Zdravko pokazuje, po čemu i Sud Narodni, ne imajući s druge strane vernijeg dokazateljstva, zaključava: da je isto ubijstvo nehotjenijem učinjeno, i uprav zato što su u sojuženijoj ljubavi k begnju dogovor imali i vjenčati se namjeravali. Pri tom vzirajući i na onda bivša mlada ljeta njegova i nesoveršeni voзраст, nahodi prestupnika Zdravka so tim dovoljno kažnjena biti, što je dosad u okovu šestomesečnu robiju i aps ovde pretrpio, po čemu i Rješava: da se bez više kazni iz apsa otpusti.“ Ovako donetu presudu sud temelji na prisustvu više olakšavajućih okolnosti od kojih su dve ključne, u smislu da su opredelile sud da donese ovakvu odluku. Najpre, sud smatra da nije dovoljno dokazano da je osuđeni postupio sa umišljajem već, prema rečima prisutnih, iz nehata, odnosno usled slučaja. Istovremeno, uzima se u obzir njegov uzrast, kao i vreme provedeno u pritvoru, što se smatra dovoljnim razlogom da se okrivljeni pusti „bez više kazne“.

Presuda za „nesmotreno ubijstvo“

Okolnosti pod kojima se kritični događaj odigrao možemo izvorno opisati na sledeći način: „Dina brat Dimitrija terzije i Stevan Milićević terzija, kupovali su karike za pištolj, u trgovini Stojića Živkovića iz Požarevca. Gazde nije bilo u dućanu. Pošto su kupci izabrali tenečku, momak Trailo Pauljević, iz Kušića, dohvati s rafa jedan zarđali pištolj, da po njemu izmeri potreban komad, ali mu kupac Dina primeti da je tanka cev u toga pištolja, i ode kući da donese svoj pištolj. Trailo izađe pred dućan sa zarđalim pištoljem, i sednuvši na ćepenak stane ga zagledati i čačkati, i otvori mu i čanak ali ne opazi ni zrno baruta. Prema njemu je stajao naslonjen uz direk Živko Pantelić iz Lučice drugi dućanski momak. Uveren Trailo da je pištolj prazan, zatvori mu čanak, pa ga radi probe kresiva zapne, i skreše u pravcu prema Živku. Oganj sastavi, pištolj pukne i pogodi Živka pod desnim okom, usled čega on padne i odmah ispusti dušu.”

Ceneći sve okolnosti navedene u prethodnom stavu, presuda Narodnog suda od 17. avgusta 1828. godine № 13. je glasila: „Smatrajući dakle Sud Narodni Trailovo nad Živkom proizvedeno ubistvo, kao s nehotjenijem učinjeno, i da se je no samo slučajem nešćastija tako dogodilo, koji slučaj Traila od smrtnog nakazanija izbavlja. Ništa manje, Trailu puške u ruke uzimati nikako nije bilo potrebno, niti pak onu na sokak iznositi, zapinjati je i skresavati, no premda je on tako sve činio, dužan je bio oko sebe dobro razmotriti i videti na koju stranu pušku obrće. № kako on ni najmanje pozorstvovati nije hotjeo – Rješava: da Trailo za pogreb Živanov i cjelogodnje podušje plati 100 groša, a potom kromje dosad pretrpljenog apsa, da se kazni po tjelu sa 50 štapa, i otpusti kući.” Sud je u ovom slučaju uzeo u obzir nehatno postupanje ubice i doneo blagu presudu koja pored telesne kazne uključuje naknadu štete.

Presuda za „ubijstvo u obrani života“

U primeru koji sledi prikazaćemo kažnjavanje za ubistvo u samoodbrani učinjeno od strane pripadnika romske nacionalnosti. U pitanju je izvesni Murat Kadrijć iz Tvrdojevca koji je u samoodbrani ubo nožem Jašara Bajirovića, i on je od posledica uboda umro, nakon proteklih 15 dana od kritičnog događaja.

Presuda Narodnog suda od 15. maja 1829. godine № 32. glasi: „Smatrajući gore opisano ubistvo od strane Murata Kadrijća, kao jedino sredstvo k obraniju života svojeg, Sud Narodni ne nahodi istoga Murata toliko kriva, a sljedovatelno i kazni dostojna, no da ne bi se primerom ovim i drugi na podobio ubijstvo pokušavao, zato i Rješeno je: da se isti Murat Kadrijć sa 50 štapa po tjelu kazni, a potom da se ispod zatvora oslobodi, i otpusti sa zapreščenijem

vraćati se više u Tvrdojevac, a ne bi ozložljeno srodstvo pogibšeg Jašara njega tamo takođe života lišilo, već da se isti Murat iz sredine krvožednika njegovih izseli, i na drugom mestu prebivanije svoje osnuje.”

U ovom slučaju, sud je vodio računa kako o ostvarenju ciljeva specijalne, tako i generalne prevencije, uz istovremenu zabranu osuđenom da se vrati i nastavi da živi u sredini gde je učinio krivično delo ubistva u samoodbrani. Ovako iskazana pravna logika suda u skladu je sa duhom toga vremena i nastojanjem da se smanje izgledi za eventualnu osvetu od strane potomaka ili bližih srodnika žrtve.

Presuda za „ubijstvo usled prekoračenja nužne odbrane“

Prekoračenje granice nužne odbrane je sankcionisano, odnosno kažnjavano i u vreme postojanja Narodnih sudova u Srbiji. Ovom prilikom izdvajamo događaj koji se odigrao u prvoj polovini XIX veka. Naime, izvesni Gavriilo Simeunović iz Kusatka nahije Smederevske, u odbrani od zlostavljanja, povredi starijeg brata Panteliju sekirom po glavi, od čega on umre posle nekoliko dana.

U presudi Narodnog suda od 30. januara 1829. godine № 26, navodi se: „Smatrajući dakle Sud Narodnji važnost prestupljenija bratoubijce Gavriila, nahodi ga kao i svakog ubijcu smerti novina biti. № rasmatrajući način dogodivšeg se ubijstva poginuvšeg Panteliju neopravdavajući, nahodi ga u tom kriva što je on prvi povod kavzi dao u tom, što je bratu svom Gavrilu vjeru i zakon opsovavši istog prvi za perčin dohvatio, i po drugi put za Gavrilom trčao i uhvatio ga, koje krivicu Gavriila po nečesovu i opravdava. Drugo pak, što se iz istoga jasno viditi može, kao što i Gavriilo izvinjavajući se pokazuje, da on nije s tim namjerenijem brata svog Panteliju u glavu sikirom udario da ga ubije, no samo da bi se od njega odbraniti i pobeći mogao, jerbo, kad bi namjernije imao brata svog ubiti, ne bi od njega bježao. Zato, opraštajući mu smrtnu kaznu, Rješava: da Gavriilo Simeunović do buduše Đurđevske skupštine, pod apsom okovostavljen zaderži se, i potom kroz 300 momaka šest puta dole a šest puta gore, šibom kazni se, i po pretrpljeniju naznačene mu kazni, kući svojoj da se otpusti.”

Iz navedene presude možemo zapaziti da je sud, cenivši okolnosti samog događaja, razmotrio odbranu okrivljenog tako da je, uz prethodno utvrđeno i rasvetljeno činjenično stanje, odlučio da okrivljenog, ipak, treba kazniti a ne osloboditi odgovornosti, što bi u današnjem vremenu bio slučaj. Kazna, iako telesna, predstavljala je blaži odgovor u odnosu na istovrsno krivično delo učinjeno izvan instituta nužne odbrane.

Presuda za „izazvano ubijstvo“

Primer za slučaj „izazvanog ubijstva” možemo pronaći u arhivi Narodnog suda, s početka XIX veka. Činjenični osnov presude se zasniva na događaju koji se odigrao u mestu Pretok kod današnjeg Knića, u tadašnjoj nahiji Kragujevačkoj. Dakle, Stevan Jovanović iz Pretoka nahije Kragujevačke, odeljeni sin Jovanov, pusti u zajedničku livadu susedova konja. Otac mu se naljuti i udari ga kocem po glavi. Ošamućen povede se Stevan, ali se posle nekoliko trenutaka osvesti, i vrati ocu udarac istim načinom, od čega on umre posle tri časa.

Presuda Narodnog suda od 10. decembra 1828. godine № 22. glasi: „Smatrajući dakle Sud Narodni važnost krivice otceubijce bezumišljenog Stefana Jovanovića, njegovo dobro i otčevo u selu i sa svakim rđavo (vladanje i postup), nije mogao okriviti ga smertiju za smert, hotja otceubijstvo i zaslužuje užasnjejišeg i žestokog nakazanija. Zašto? Zato što je njegovog oca vladanje i postup istog s njime već nesnosan bio, a povod je on prvi ubijstvu dao, jer je sina svojeg, kao što je gore navedeno, s kolcem udarivši onesvestio bio. U zaključenje svega čega, po drugom razmišljeniju i sadržaniju misli, Rješio je Sud Narodni: da imenovani Stevan Jovanović, u dva jutra po 50 štapa po telu pretrpi. Potom da se kući otpusti ovu nadgleda i podiže, bez prisustvija kojeg morala bi pasti u soveršeno razrušenje, iz tog prizrenija što nikakove mužske snage oko nje raditi ne ima.”

Ključne okolnosti kod sudske odluke odnosile su se na raniji život, odnosno ponašanje žrtve prema okrivljenom (svome sinu). Pored toga, izricanje, odnosno izvršenje telesne kazne, praćeno je nametanjem obaveze osuđenom da nastavi sa urednim životom i održava svoje domaćinstvo u najboljem stanju. Na ovaj način se usmeravao postpenalni život osuđenog, što je bilo od velike važnosti u tadašnjim prilikama u Srbiji, gde je održavanje seoskog domaćinstva bilo od vitalnog značaja za razvoj poljoprivrede.

Presuda za „ubijstvo u dečijoj svadi“

U sudskoj arhivi je zabeleženo vođenje postupka za poseban slučaj ubijstva „u dečijoj svadi”. Prema činjeničnim navodima iz presude izvesni Pantelija Živković iz Rubribreze nahije Valjevske, u zavadi zbog britve i nožića, ubode nožićem u slabinu Jelisija Ivanovića, i on umre posle 24 sata.

Presuda Narodnog suda od 13. avgusta 1828. godine № 11. glasila je: „Smatrajući Sud Narodni... i premda zaslužuje smertnu kaznu, ništa manje opominjući se Pantelijni mladi godina i nesoveršeni njegov voзраст, s jedne strane odbijajući mu na jedinstveno (?), a s druge pak vzirajući na prošeniye otca i

matere pogibšeg Jelisija, koji Panteliju život dragovoljno opraščaju, i prose da se Pantelija smertiju ne nakaže, Rješava: da se Pantelija, kromje do sada pretrpljenoga apsa, još u dva jutra s 25 štapa kazni, i 70 groša otcu pogibšeg Jelisija, za učinjeni trošak da položi, a po tom da se otpusti kući svojoj.”

Blažem kažnjavanju okrivljenog, prema navodima iz presude, doprineo je stav roditelja žrtve koji su izrazili želju da se okrivljeni blaže kazni. Pored toga, i uzrast okrivljenog, u smislu njegove nedovoljne zrelosti, uticao je na donošenje ovakve sudske presude.

Presuda za „ubijstvo u jarosti“

Sudske postupke za ovu vrstu ubistva pronašli smo u određenom broju donetih presuda iz različitih delova Srbije. Zanimljivo je navesti sledeći primer.

Mihailo Čorla iz Starog Trstenika nahije Požeške vrskao. Seljani ga često zadirkivahu, izgovarajući „vr” „vr”, i ne prestajahu sa šalom ni posle njegove ozbiljne pretnje, da će podsmevača ubiti iz puške. Jednog dana stane ga dirati neki Stanimir iz sela Odžaka, ne znajući za njegovu pretnju, i on ga zbog toga udari šakom po vratu. Stanimir mu vrati udarac kosom po glavi, što Mihaila naljuti te mu skreše pištolj u prsi i ubije ga. Pre 25. godina ubio starijeg brata, u sumnji da živi sa njegovom ženom, što nije dokazano.

U presudi od 12. septembra 1828. godine № 15. stoji: „Smatrajući dakle Sud Narodni ovo bogomersko nad Stanimirom proizvedeno samovoljno ubijstvo, i razsuđavajući o onom, da ne samo što je pređe 25 godina, za samo jedno golo podozrenije brata svog batinom kao skota ubio, no i sadašnjeg ubijstva izbeći mogao je, koje nehotjevši učiniti no uzvjerobrazivši se, nemisleći na nakazanje koje ga po slovu Evangeleske istine postići mora „ašče ubiješi ubijen budeši”, Stanimira ubiti pakusio se jest, Rješava: da se Mihailo Čorla iz pušaka ubije, a potom o konopcu objesi, gde trup njegov bliz drumu na ugled narodu za sedam dana da visi, a potom da se skine i na istom mjestu, gdi je povješten bio, da se zakopa.”

Prema našem mišljenju, ovakva odluka suda nije pravedna iz više razloga. Najpre, sud konstatuje da je okrivljeni i ranije učinio ubistvo što ničim, još uvek, nije bilo dokazano. Istovremeno, ne cene se okolnosti samog događaja zbog koga ja okrivljeni učinio ubistvo zbog kojeg mu se sada sudi. Sud se u presudi poziva na Evandeoske zapovesti koje, iako tačno navedene, nisu relevantne za utvrđivanje krivice učinioca krivičnog dela, a isto tako ni za njegovo eventualno kažnjavanje u sudskom postupku. Čini se da je sud, na ovaj način, vodio objedinjeni sudski postupak za dva počinjena ubistva. Međutim, iz ovako šturog obrazloženja presude na smrtnu kaznu nije moguće razaznati sve

okolnosti konkretnog slučaja, te izvesti validan zaključak. Čudan, ili bolje rečeno, arhaičan je sam način izvršenja smrtne kazne nad osuđenim, kao i njegovo naknadno vešanje i izlaganje javnosti.

Presuda zbog prisustva „neodređene namere“

Interesantan primer iz stare sudske prakse predstavlja suđenje za krivično delo ubistva usled prisustva „neodređene namere“. Upoznavanje ovog slučaja zahteva širi osvrt na okolnosti pod kojima se isti dogodio.

Izvesni Radosav Pečenković iz Prijeljine nahije Rudničke, uredan i razborit muž, po povratku sa kratkog puta iz Valjeva, nađe svoju ženu Petriju slabunjavu, u kući golem neporedak, a u bašti i voćnjaku štetu od susedove stoke. Ljutit prebaci ženi nemar rečju: „Kad sama zbog slabosti nijesi mogla baštu nadglijedati, zašto bar nijesi zapovijedila djeci da nagone stoku“?! Zatim stade popravljati razvaljenu ogradu, i po kući uređivati šta je bilo u neporetku. O večeri sedne Radosav sa ženom i decom dole za trpezu. Petrija drži na krilu žensko dete, i daje mu komad po komad hleba, no ono ih srdito baca na zemlju. Radosav primeti ženi da ne povlađuje detetu, rekavši „zašto mu sijeteš komad za komadom, a ne izbiješ ga da ne čini tako“? Petrija mu odgovori osorljivo „A što žališ hleba? Kakav si čovjek, kad nijesi kadar da hraniš troje dece“!? I onako brižan i neraspoložen zbog zatečene štete, naljučen ovakvim odgovorom praćne se Radosav nogom, i udari Petriju u levu slabinu. Ona ustane od trpeze i sa decom izađe u avliju. Na vrisak dece pojuri Radosav iz kuće, i kod vratnica spazi obneznanjenu Petriju, na rukama dve susedke, koje je povraćaju vodom. Dok je Radosav do njih dotrčao, Petrija izdahne. Odmah sam javi slučaj kmetu i susedima, a sutradan, pošto sahrani Petriju, ostavi susede na daći kod svoje kuće, i javivši se kmetu ode sam u Kragujevac Narodnom Sudu, da mu sudi.

Starešina sreza kapetan Ilija Popović iz Prijeljine i prijeljinski kmetovi osvedoče, da su Radosav i Petrija živeli punih dvanaest godina „ljubavno“ i u najboljoj slozi, i izjave mjenje, da Petrija o onog jednog udarca ne bi umrla, da nije bila slabomoćna i trudna.

U presudi Narodnog suda od 14. avgusta 1830. godine № 16. se iznosi: „Smatrajući Sud Narodni važnost prestupljenija Radosava Pečenkovića, koji nije u onoj ljutini ženu svoju Petriju s tim namjerenijem udario da je ubije i života liši, no samo zato da bi mu protivosloviti prestala. I budući da je ovo njegovo prestupljenje, po gorenavedenom svidjetelstvu iz nehotjenija učinjeno, zato smertnom nakazanju kao samovoljni ubijca ne podleži, no za neostoroznost svoju zaslužuje da se robijom nakaže. Obače smatrajući na troje nejake kod kuće zaostavše mu dječice, da se ne bi poskitala i cijela se kuća upropasti-

la, Rješava: da se Radosav Pečenković, kromje dosad pretrpljenoga apsa, sa još 50 štapa kazni, a po pretrpljenju kazni, kući i deci svojoj otpusti.

Knjaz je odobrio ovu presudu pod 25. septembrom 1830. godine № 1594. Međutim, iz samog teksta presude, osim olakšavajućih okolnosti u pogledu brige o porodici i deci, ne možemo sa sigurnošću zaključiti u čemu se sastojala ubicina neodređena namera. Zato je logičnije da se ovaj događaj podvede kao ubistvo iz nehata, usled koga se učinilac krivičnog dela može blaže kazniti.

Presuda za „smrtnu zlostavu“

Okolnosti konkretnog događaja u kome je došlo do slučaja „smrtno zlostave“ zahtevaju znatno širi činjenični opis u samoj presudi. Tako, izvesni Sima Vesnić i Milutin Panović iz Kamenice nahije Požeške, zbog nekog šumarka istuku osamdesetoletnog starca Đorđa Žarkovića iz istog sela, koji umre trećeg dana.

Presudom Narodnog suda od 11. maja 1828. godine № 8. utvrđeno je sledeće: „Smatrajući Sud Narodni ovo bogomrsko delo prednavedeni ubojica, kako god svojevoljno na mestu učinjeno ubijstvo, primjetiti izostavio nije, da je Sima Vesnić prvi povod dao k boju so tim, što je starca Đorđa za nedati mu šumar seći, prvi se štapom po ruci udario, premda je starac Đorđe posle njega, zvaravši oči svima, u prisustvu kmeta s proštcom po leđi udario, koje i starca Đorđa dovoljno osuđava. Ništa manje, oba ubojice ove, mogli su vtoričkog boja i kavge po rzstanku kmetovskom izbeći so tim, da nisu za starcem (po svidjetelstvu Jakova Dubravca) nanovo pošli, i ustremivši se na njega proštcom ga tukli, nego da su odma smirivši se kućama svojim došli, i sutra dan kmetovskog suda ili po predstavljenju (naredbu) od više vlasti očekivali, no sve sovje-te kmeta svoga prenebregli, u tako bješensvo i zlo pasti pokušavali jesu. Zato Rješava: da kako Simo Vesnić, koji je prvi povod k boju dao, tako i Milutin Popović, koji je pizmu na starca noseći, kmeta u ruku ljubio i dozvoljenje da starca bije iskao, i koji je prvi po rastanku od kmeta, Simu Vesnića priglasio, da za starcem pođu i da ga biju, a potom prvi na starca ustremivši se s proštcom ga k zemlji oborio, ravnu šibe kazni kroz 300 momaka, šest puta dole a šest puta gore prođu i pretrpe, a potom kućama svojim se da otpuste.”

Razloge za donošenje ovakve sudske odluke u presudi sud temelji na svedočenju izvesnog Jakova Dubravca. Međutim, posebno se ističe da su okrivljeni svojim ponašanjem dali povod, odnosno uticali na negativni tok celog događaja. Prema mišljenju suda, jedino sa ovako izrečenom kaznom pravda može biti zadovoljena. Jednom rečju, izloženo shvatanje suda je u skladu sa tadašnjim osećajem za pravdu i korišćenjem sredstava kojima se ona postiže.

Presuda za „pokušaj ubijstva“

U Srbiji toga vremena kažnjavalo se i za pokušaj ubistva, o čemu nam govori naredni primer. Panta Bašinić iz Seče Reke nahije Užičke, obranio oca na spavanju iz male puške, zato što je od svoje odelbine počeo nešto prodavati a nešto poklanjati. Priznao je nameru ubijstva.

Narodni sud je u presudi od 29. oktobra 1828. godine № 19. odlučio ovako: „Da se kazni polumrtvom šibom, tj. da prođe kroz 300 momaka šest puta gore i šest puta dole, a zatim da se otpusti kući.”

Kažnjavanje za pokušaj ubistva nam pokazuje da sud nije potpuno razmotrio sve okolnosti u konkretnom slučaju već je na osnovu dobijenog priznanja od okrivljenog, po inerciji, izrekao telesnu kaznu koja se najčešće izicala.

Presuda za „zlonamerno ubijstvo“

Suđenje za zlonamerno ubistvo koje je u ranijem vremenu postojalo, danas, pod ovim nazivom, nije predviđeno u krivičnom zakonodavstvu. Kritični događaj se odigrao u posebnim okolnostima. Đukica Đuričić iz Hadži-Begovca nahije Smederevske, 22. februara 1828. godine noću, ubije na spavanju Stojana Jovanovića iz Ciganskog Potoka, da mu ne bi predao kukuruz koji mu je prodao i naplatio.

Presuda Narodnog suda od 9. aprila 1828. godine № 5. glasi: „Smatrajući dakle Sud Narodni važnost zlodjelanija Đukice Đuričića, kako je bez svakog uzroka ozvjeroobrazivši se, često pomenutog Stojana nemilostivom smertiju umorio, i sirotnu mu familiju ostavio i ucvjelio Rješava: da se Đukica kao jedan hitri zlodjeji i zvjeroobrazni ubijena, bliz njegovog sela iz pušaka ubije, a potom se njegovo mrtvo tijelo pokraj puta kuda narod prolazi, za ugled proćim na okolo postavi.”

Izvršenje kazne je propisano sledećom naredbom Narodnog suda od 11. aprila 1828. godine № 165. knezu Milosavu Lapovcu: „Preporučujemo vam, da prizovete jednog svješćenika, koji da ovoga na smrt osuđenog ubijca Đukicu najpre ispovijedi, a potom da ga pričesti božestvenom tajnom. I kad to bude svršeno, skupite iz okolni i bližni sela još više naroda izvedite osuđenog Đukicu na udobno mjesto bliz njegova sela – na mjesto ubijenija, pred narodom jasno i toćno proćitajte [presudu], a potom izvršite nad ovim rješenu mu kaznu, i trpi njegov kao ćto u rješenu glasi, na kolo na ugled drugom ostaviti.”

Interesantno je ukazati na način izvršenja presude u ovom sudskom predmetu. Naime, Sud je mišljenja da presudu treba javno objaviti, osuđenog ispovediti, pa tek onda izvršiti smrtnu kaznu, u za to „pogodnom” mestu, u prisustvu ostalih ljudi. Na osnovu opisanog načina izvršenja presude oćigledno je ova

vrsta ubistva „iz zle namere” predstavljala teško krivično delo, kako u odnosu na stav i shvatanje suda, tako i u odnosu na javnost koja je posebno osuđivala krivce ovakvih krivičnih dela.

Presuda za „razbojničko ubijstvo“

Pored „zlonamernog ubijstva” u starom srpskom pravosuđu je bilo poznato i „razbojničko ubijstvo”. Evo jednog primera kojim se to potvrđuje. Na Čestobrodici blizu manastira Svete Petke, bi opljačkan i ubijen Živko Petrović iz Glavnice nahije Paraćinske.

Presudom Narodnog suda od 22. maja 1830. godine № 7. ubica je kažnjen smrću iz pušaka, i da mu trup ostane na kolu dok se na raspadne, dva saučesnika bez dogovora za ubistvo, osuđeni su na 10 godina robije, zato što su ubijenog dotukli noževima, a treći saučesnik, koji nije znao za ubistvo i spavao u vremenu izvršenja dela, kažnjen je jednogodišnjom robijom zato što je primio deo opljačkanog novca. Knez je odobrio presudu Rešenjem od 28. maja 1830. godine № 823.

U pozitivnom krivičnom zakonodavstvu navedene radnje bi se mogle kvalifikovati samo kao krivično delo razbojništva. Pri tome, ovo krivično delo pripada grupi krivičnih dela protiv imovine, a ne protiv života i tela, što bi bio slučaj kod „razbojničkog ubijstva”.

Presuda za „ajdukovanje“

Primer nekadašnjeg ajdukovanja, u današnjem smislu reči odmetništva, pronašli smo u vezi sa događajem koji se odigrao u nahiji Pazarskoj. Naime, 1825. godine, na konaku nekog Ivana u selu Rudincima Pazarske nahije, zulumčar Mehmed – kalfa iz Kruševca natera njegovu kćer i tek dovedenu snahu, ženu sina mu Mihaila, da ga dvore, a pri leganju zatraži da s njim noći Mihailova mlada. Starac Ivan nije mogao da otrpi ovo nasilje, već ubije Turčina iz puške, a zatim sa celom porodicom prebegne u nahiju Požešku u selo Podunavce, a odatle u selo Ribnik, gde se i nastani. Posle tri godine ubije ga Miletu Petrović, kome su Turci obećali pandursku službu i oslobođenje od danka i poreza, ali i Mihailo osveti oca i jedne noći ubije Miletu na ulici. Glavni nahijski knez Vasilije Popović, dostavi slučaj do znanja knjazu Milošu, koji Mihailu oprost krivicu sa nalogom da se s porodicom preseli u Čačak, gde se po nekom vremenu primi arabadžiluka kod istog kneza Vasilija. Docnije se Mihailo udruži sa bivšim ajducima Neškom i Dimitrijem iz Pazarske nahije, i zajedno pređu na tursku stranu radi pljačke. Turci ih poteraju i oni se vrate u Požešku nahiju, gde

ih blizu sela Osaonice u Bujkovcu opkoli potera kneza Alekse Prokića, i pozove na predaju. Mihailo umakne od društva i preda se. Ostala se dvojica ne htednu predati, no opale iz pušaka i ubiju osaoničkog kmeta Dimitrija Šarenkapića, ali i njih četa pobije. Knez Aleksa pismom od 4. avgusta 1828. godine, pošalje njihove glave Narodnom sudu na uviđaj, zajedno sa Mihailom radi suđenja.

Presudom Narodnog suda od 9. marta 1829. godine № 30. navodi se: „Smatrajući dakle Sud Narodni važnost prestuplenija Mihailova, koji je osvetom žedneći Miletu Petrovića ubio, i koji je, nepomišljajući na milost Knjaževskog Sijatelstva da je za to isto prestuplenije bez nakazanija ostao i u nepriznajemu njime ajdučiju pošao bio, premda u onoj po strogom istraživaniju sudejskom nikakva zla učinio nije. Ništa manje, imajući Sud Narodni prizrenija na toliku nejaku i slabu djecu koja o njegovom vratu stoje, Rješava: da se Mihailo, kromje dosad pretrpljenog sedmo mjesečnog apsa, kroz 300 ljudi tri put dole i tri put gore u Trsteniku, u jedan nedeljni i pazarni dan šibom kazni, i po prestupleniju kazni s celom svojom familijom u vnutrenost pašaluka ovog preseli se, i ot onog mjesta, gdi je prvo prestuplenije učinio, udalji.”

Generalno posmatrano, ajdukovanje je u to vreme pratilo vršenje pljački i otimačina svake vrste, a nekada, kao u ovom slučaju, dolazilo je do pružanja otpora prema vlastima. Međutim, okrivljenom Mihailu stavlja se na teret i samo čin ajdukovanja, bez obzira što u tom vremenu nije učinio „kažnjivo” delo.

Presuda za „ubijstvo žene“

Srpsko pravosuđe beleži primere izricanja strogih kazni za ubistvo supruge. Tako, Sofronije Smiljanić iz Markove Crkve nahije Valjevske, sekirom ubije i utopi u reci Toplici svoju ženu Petriju iz mržnje, jer se po selu govorilo da se podala aščiji u manastiru Bogovađi, iste noći po venčanju.

Narodni sud je presudom od 16. jula 1829. godine № 37. odlučio na sledeći način: „da se ubijca iz pušaka ubije i njegov trup da bude na točku kraj drumu dve nedelje dana za ugled drugima, a zatim da se zakopa, ali je Knjaževskim pomilovanjem presuda preinačena, da se osuđenik otpravi u Poreč na privremenu robiju”.

U ovom, kao i u određenom broju prethodnih primera, volja Knjaza Miloša je bila jača od volje suda. Međutim, ako uzmemo u obzir način Miloševe vladavine i njegovo uspostavljanje, ili bolje rečeno zadržavanje feudalno-despotskog poretka u državi, onda se ne treba iznenaditi nad ovako donetim odlukama.

Presuda za „ubijstvo muža“

Ubistvo muža, istina retko, bilo je zastupljeno u praksi starog srpskog pravosuđa. O tome nam govori sledeći primer: Jana, žena Marka Buđevca iz Gorevnice od 16 godina, bludnica i kopiljača, otruje dvadesetogodišnjeg muža kolačićem sičano zamešenim, od čega je povraćao i bolujući sedam nedelja umro u velikim mukama i raspadanju.

U presudi Narodnog suda od 12. juna 1829. godine № 35. stoji: „Da se otrovnica Jana sekirom u glavu ubije, i kod sela Gorevnice za ugled proćima na okolo postavi, na kojem i da prebudne do soveršenog razpadanja.” Knjaz je ovu presudu potvrdio.

U kojoj meri je vladala rodna neravnopravnost u tadašnjem srpskom društvu i državi kazuje nam i naredna presuda. Presudom Narodnog suda od 14. avgusta 1830. godine № 15. „istovetnom kaznom umorena je i dvadesetogodišnja Milica, koja je ubila svog muža Matiju Matijevića iz Štavice nahije Rudničke iz osвете, što ju je prilično izbio zbog praseta, koje je po kući tumaralo i činilo štetu”.

Presuda za „ubijstvo bračnog deteta“

Ubistvo bračnog deteta od strane majke, iako redak i stravičan primer, postojao je i u ranijem srpskom pravosuđu. Izvesna Anđelija je vodila razvratni život često menjajući muževe. Sa srednjim mužem Avramom iz Skupljena rodi dete, pa ga napusti, a kad je Avram nađe ona ubije dete. U Rešenju Knjaževske kancelarije od 15. avgusta 1822. godine № 1581. stoji: „Za ovakvo prestuplenije njeno da se preda mužu svom Avramu, i ostavi se sasvim na njegovu volju, ako joj on život oprosti, biće oproščena, ako li ne, neka je ubije na onom mjestu, gdi je ona dijete ubila.”

Ovakvim stavom sadržanim u Rešenju u potpunosti je odlučivanje o krivici, a sledstveno tome i o vrsti i načinu izvršenja kazne, prepušteno na volju suprugu okrivljene. I u najstarijim pravnim spomenicima, koji sadrže krivične norme, redak je slučaj prepuštanja suprugu da donosi ovakve vrste odluka. Stoga, navedeni slučaj treba posmatrati u sklopu političkih i društvenih okolnosti i prilika u kojima se Srbija nalazila u prvoj polovini XIX veka.

Presuda za „rodooskrvnjenje i ubijstvo vanbračnog deteta“

Primer za počinjeno rodooskrvnjenje između brata i sestre nalazimo u zapadnom delu Srbije. Tako, Pavle i Marija iz Šabačkog Prnjavora, rođeni brat i sestra, osuđeni su za ovakvu krivicu na smrt, koju zaslužuju „po crkvnim i građanskim zakonima”, s tim da se ostavi prisutnom narodu „da ih oni pobiju smertiju, koju oni sami proizvođe”.

Ovakva vrsta odluke za počinjeno rodooskrvnjenje u skladu je sa patrijarhalnim shvatanjima u kome nije bilo mesta za bilo kakva odstupanja od crkveno-moralnog tretiranja odnosa u porodici, kao i odnosa među supružnicima.

Naredni događaj specifičan je po tome što obuhvata poseban slučaj ubistva u kome je žrtva vanbračno dete. Naime, Pauna, kći Milana Slavkovića iz Hrtiju nahije Požeške, u preljubi sa Radovanom Slavkovićem iz istog sela, rodi žensko dete i udavi ga „za ukriti svoju sramotu”.

Presudom Narodnog suda od 13. marta 1828. godine № 4. osuđena je Pauna na 50 kamdžija, a Radovan, pored izdržanog zatvora, mesto telesne kazne da plati 100 groša u Narodnu kasu.

Interesantno je ukazati na logiku kojom se sud rukovodio kada je okrivljenog Radovana obavezao da plati izvesnu svotu novca u Narodnu kasu. Jedino moguće objašnjenje je tadašnje shvatanje rođenja vanbračnog deteta kao, pored privatne, i javne sramote. Stoga se okrivljeni obavezuje da određeni deo novca uplati u Narodnu, tj. državnu kasu.

Presuda za „počinjeni blud“

Za slučaj počinjenog bluda evidentiran je primer u kome knjaz Miloš Obrenović lično preporučuje izricanje određene vrste kazni protiv učinilaca ovog dela. Knjaževu Preporuku navodimo autentično.

„Blagorodni Knezovi! Preporučujem, da se papuđiji Jeremiji opet 50 do-bri batina udare: i natovarivši i njega i ženu Anu na magarcima, da ih ispratite odma odavde, sa strogim nalogom Jeremiji, da se za život svoj usudio ne bi, otpustiti ili razdvojiti se od Ane. Ibo, kad je od svog čoveka otepio, dužan je on deržati ju. Ovo vam preporučujući, ostajem vaš dobroželatelni Miloš Obrenović Serbski knjaz. U Kragujevcu 23. 8-vra 1823. godine.”

Ova vrsta preporuke, ili bolje rečeno direktive knjaza Miloša, predstavlja neku vrstu obaveznog uputstva knezovima na dalje postupanje u ovakvim slučajevima. Posebno kada uzmemo u obzir knjaževu nameru da sve kontroliše, kao i želju da ostale starešine potčini svojoj (samo)volji.

Presuda za „krađu“

Kažnjavanje za krađu potiče još iz vremena Dušanovog zakonika i proteže se kroz čitav srednji vek, pa sve do današnjih vremena. Ovom prilikom izdvojili smo događaj koji se odigrao u užičkom kraju. Neki Lazar Glišić, iz Orlice više Travnika u Bosni, bečar, pokrao novac Junuza Arnautina iz Đakovice, na konakovanju u hanu Jusuf-begovom u Užicama.

Narodni sud je presudom od 12. marta 1829. godine № 29. ovako odlučio: „Smatrajući važnost krivice Lazara Glišića, kao prestuplenije jednog stranog skitnice i zlovrjednog kradljivca, Sud Narodni, nekući se o bezbednosti imušćestva naši sootečestvenika, i u otečestvu našem živući, Rešio je: da često pomenuti lopov Lazar Glišić, kromje pretrpljenog dosad zaključanija, kažnjen bude sa 50 štapa po tijelu, a potom iztera se iz nedra našeg u drugi koji pašaluk ili stranu.”

Kažnjavanje učinioca krivičnog dela, pored telesne kazne, i progonstvom iz mesta u kome je živeo i delo učinio, potiče još iz najstarijih vremena. Podsećanja radi, u Staroj Grčkoj su prestupnici zbog svojih dela bili kažnjavani najtežom kaznom „progonstvom” iz mesta na određeni broj godina, a nekada i doživotno. Efekat ovakvog načina kažnjavanja ogledao se u činjenici da bi građanin Atine, koji bude proteran iz svog grada, često u nekom drugom završavao kao rob. Jednom rečju, progonstvo je bilo praćeno gubitkom svih prava kod onoga koji bude izložen ovakvom kažnjavanju, što nije bio slučaj u Srbiji sa početka XIX veka.

Presuda za „opasnu krađu – poharu“

Poseban oblik krađe predstavljaju pohare koje su u ranijim vremenima činili veći broj međusobno organizovanih i koordinisanih lica. Pored toga, pod poharama se podrazumevalo vršenje krađe uz ispoljavanje naročito drskog i bezobzirnog ponašanja. Sledeći primer nam ukazuje na prisustvo ovog krivičnog dela i u ranijim vremenima. Izvesni Sava Stojanović iz Vidinske, Icko Veljković iz Aleksinca i Đorđe Petrović iz Šapca, bečari, počinili su u Beogradu šest kojekakvih pohara („pet Turcima i jednu Evrejину”).

Presuda Narodnog suda od 19. maja 1828. godine № 9. glasila je: „Smatrajući Sud Narodni važnost prestuplenija – krađe ove trojice lopova, do kojeg su stepena bezobrazija i skarednosti došli bili, u glavnoj predjela naše varoši, pod samom kapijom Čestitog Vezira našeg, koji takođe ne malo negodovanije k postupku ovi, preko knezova naši u Beogradu izjavio je, i priznajući krivicu njinu dostojnom primjernog nakazanija, Rješava: da se Sava Stojanović kao

začinščik i prednji u svima gorenavedenim poharama iz pušaka ubije, i izvan varoši za ugled proćim na kolo baci, a Icko Veljković, kao prvi posledovatelj Savin i veći prestupnik, i Đorđe Petrović koji je docnije k prednavedenoj dvojici predstao, šibu trpi, a imeno: prvi 6 puta a drugi 3 puta gore i dole kroz 300 momaka da prođe, potom otpusti se, da se iz Beograda u drugo kakvo – ni bud mjesto predjela našeg preteraju.” Knjaz zameni osuđenom Savi smrtnu kaznu šibom kroz 300 momaka 8 puta gore i toliko dole, s tim da i ostala dvojica dosuđenu im kaznu, koju odobrava, pretrpe na Vračaru blizu Beograda, kako će ih moći videti i Hriščani i Turci.

Navedeni učiniooci više krivićnih dela opasne krađe, odnosno pohare strože se kaźnjavaju, od uobićajene kazne, prvenstveno zbog mesta na kome su dela učinili. Sledstveno tome, glavni motiv Narodnog suda, a kasnije i same Knjaževske kancelarije, jeste održavanje dobrih odnosa sa turskom vlašću, što se odražava i u pogledu mesta izvršenja kazne. Vodeći računa da dela ne dobiju određene politićke dimenzije, vlasti u Beogradu su ovaj slućaj rešavale sa posebnom obazrivošću.

Presuda za „prevaru“

Naroćitu osudu, kako javnosti, tako i državne vlasti, izazivali su slućajevi prevare. U starom srpskom pravosuđu su zabeleźeni primeri posebnog naćina kaźnjavanja lica koja izvrše ili ućestvuju u prevari. U prilog rećenom, moźemo navesti interesantan primer do koga smo došli pretraźujući dostupnu arhivu.

Presudom Suda narodnjeg serbskog od 15. septembra 1828. godine № 528. posebno se određuje naćin izvršenja kazne prema ućiniocu ovog krivićnog dela: „Varalica je proveden kroz ćaršiju i po varoši, sa telalom koji je obznanjivao: da laźi niko ni u ćemu ne veruje, niti da mu zajmi novac ili drugo šta, jer mu Sud neće naplaćivati.”

U navedenom primeru, veći efekat od izrećene kazne, proizvodi naćin i mesto njenog izvršenja. Određujući da se osuđeni javno provede i prikaźe narodu kao varalica sud je Źeleo da istog do te mere stigmatizuje u javnosti da bi sprećio ponovno izvršenje krivićnog dela. Istovremeno, sud se ograđuje od budućeg vođenja krivićnog postupka prema istom licu, za isto krivićno delo, tako što unapred odbija da obešteti prevarene.

EXAMPLES FROM THE CASE LAW IN THE ANCIENT SERBIAN SYSTEM OF JUSTICE

Ivan Joksic Ph.D.

Faculty of Law and Justice
University Commercial Academy in Novi Sad

S u m m a r y

The development of the criminal law started at the time of creation of first states and legal institutions in which the criminal law provisions were codified. The development of the criminal law in Serbia is connected with the creation of medieval Serbian state and first codifications which primarily represented the reception of Byzantine legal institutions. Adoption of Dusan's Code (1349-1354) is a novelty in the development of criminal law in Serbia. This legal document has several copies and the texts are not completely the same. The time of Ottoman's invasion on Balkan brought the dark period in the development of Serbian criminal law. The legal spirit in Serbia was almost dead at this period and Sharia law applied on its territory.

The gradual freedom from Ottoman's power and the beginning of state independence were the preconditions for the creation of first legal institutions (Constitution). In the first part of 19th century we may find written examples of first court trials that were ruled by the act of Duke's office. Based on available material collected by the author in the course of writing of monograph under the title „Revealing and Punishing of Crimes in Serbia“ in co-authorship with professor Zivojin Aleksic Ph.D., we will present the original examples of the judgments in Serbia that were passed by the competent public authorities.

Keywords: legal institutions, criminal law, judgment, justice, penalty, Serbia